

Robert Heris

LUSTRUM

DRUGA KNJIGA, TRILOGIJE CICERON

Prevela

Žermen Filipović

Language

Naslov originala

Robert Harris

LUSTRUM

Copyright © Robert Harris 2009

Piteru

Translation Copyright © 2010 za srpsko izdanje, LAGUNA

BELEŠKA AUTORA

Nekoliko godina pre rođenja Hrista biografiju rimskog besednika i državnika Cicerona napisao je njegov bivši sekretar Tiron.

Postoje valjana svedočanstva da je Tiron zaista postojao i da je takvo delo napisao. „Ne mogu se pobrojati poslovi koje si za mene obavio“, pisao mu je Ciceron u jednom pismu, „u mom domu i van njega, u Rimu i u provincijama, u mom radu i književnom delu...“ Bio je tri godine mlađi od svog gospodara, rođen kao rob, ali je živio mnogo duže od Cicerona i doživio, prema rečima Hijeronima, stoti rođendan. Tiron je prvi čovek koji je bio u stanju da u celosti i tačno zabeleži reči govornika u Senatu i njegov brzopis, poznat kao *Notae Tironianae*,* Crkva je i dalje koristila i u šestom veku, a neki njegovi elementi (simbol „&“, skraćenice poput etc., N.B., i.e., e.g.) sačuvani su do danas. Napisao je takođe nekoliko rasprava o razvoju latinskog jezika. U svojim komentarima o Ciceronovim govorima, istoričar Askonije Pedijan iz prvog veka kao izvor navodi Tironovo višetomno delo o Ciceronovom životu, na koje se i Plutarh poziva

* *Notae Tironianae* – Tironovi znaci. (Prim. prev.)

u dva navrata. Međutim, kao i ostali Tironovi književni radovi, i ovaj je nestao s propašću Rimskog carstva.

A kakav je to rad mogao biti pitanje je koje i dalje povremeno zaokuplja naučnike. Godine 1985. Elizabet Roson, saradnik Koledža *Corpus Christi* u Oksfordu, smatrala je da je verovatno u pitanju biografija koja odražava helenističku tradiciju – književna forma „pisana skromnim, nerečitim stilom; možda se i pozivala na dokumente, ali je odobravala mudre, jezgrovite izreke izabrane ličnosti, a mogla je sadržati govorkanja i ne biti verodostojna... Sa zadovoljstvom su se navodile neobične navike izabrane ličnosti... Takva biografija nije pisana za državnike i vojskovođe, već za one koje su Rimljani nazivali *curiosi*.“*

U tom duhu pristupio sam oživljavanju izgubljenog Tironovog dela. Premda prethodni tom, *Imperijum*, opisuje Ciceronov uspon ka vlasti, nije nužno, nadam se, pročitati najpre taj deo da bi se pristupilo ovom. Ovo je roman, a ne istorija: gde god su se sukobili zahtevi mašte i istorije, bez oklevanja sam se privoleo mašti. Ipak, trudio sam se, gde god je moguće, da roman verno odražava činjenice i reči koje je Ciceron uistinu izgovorio – a njih je, velikim delom zahvaljujući Tironu, zaista mnogo. Čitaoci koji žele pojašnjenje političke terminologije Rimske republike, ili da se obaveste o likovima spomenutim u tekstu, naći će na kraju knjige rečnik i *dramatis personae*.

R. H.

„Na prošla vremena gledamo snishodljivo, kao na puku pripremu za *nas*... no šta ako smo mi samo *njihov* odsjaj?“

DŽ. G. FAREL, *Opsada Krišnapura*

lustrum (1) u množini, *jazbina ili brlog divlje zveri*; (2) u množini, *bludilišta*; odatle *razvrat*; (3) DOSLOVNO: *pokajna žrtva*, naročito, *žrtva koju svakih pet godina prinose cenzori*; PRENESENO ZNAČENJE: *razdoblje od pet godina, lustrum*.

* Elizabeth Rawson, *Intellectual Life in the Late Roman Republic* (London, 1985), str. 229–30. (Prim. aut.)

PRVI DEO

KONZUL

63. g. p. n. e.

*„O condicionem miseram non modo administrandae verum
etiam conservandae rei publicae!“*

„O jadne li sudbine – ne samo upravljati Republikom,
već je i očuvati!“

CICERON, BESEDA, 9. NOVEMBAR 63. G. P. N. E.

I

Dva dana pre no što je Marko Tulije Ciceron svečano stupio na dužnost rimskog konzula, leš jednog deteta izvađen je iz Tibra, nedaleko od spremišta za plovila ratnog brodogradila Republike.

Takvo otkriće, premda žalosno, obično ne bi privuklo pažnju izabranog konzula. Ali upravo u ovom lešu bilo je nečeg čudnog i pretećeg po građanski mir, pa je Gaj Oktavije, magistrat odgovoran za red u gradu, Ciceronu poslao poruku da smesta dođe.

Ciceron u prvi mah nije želeo da se odazove, pod izgovorom da ima mnogo posla. Kao konzulskog kandidata koji je dobio najveći broj glasova, dužnost da predsedava prvom sednicom Senata zapala je njega, a ne njegovog kolegu, i upravo je pisao besedu koju će tom prilikom izgovoriti. Znao sam, međutim, da to nije jedini razlog. Neobično se gadio smrti. Uznemirio bi se čak i kad životinje ubijaju na igrama, a ta se slabost – jer, avaj, u politici se meko srce uvek smatra slabošću – počela primećivati. Poslušavši svoj neposredni nagon, naložio je da umesto njega odem ja.

„Naravno, otići ću“, oprezno odgovorih. „Ali...“ Namerno začutah.

„Ali?“, oštro upita. „Ali šta? Misliš da će to ostaviti loš utisak?“

Držao sam jezik za zubima i nastavio da zapisujem njegovu besedu. Ćutanje potraja.

„O, dobro, dobro“, najzad prostenja, pa ustade. „Oktavije jeste dosadno pseto, ali je pouzdan. Ne bi me pozvao da nije važno. Ionako moram da razbistrim misli.“

Bio je kraj decembra, nebo tamnosivo a vetar brz i oštar dovoljno da vam preseče dah. Napolju, na ulici, okupilo se desetak molilaca u nadi da će porazgovarati s izabranim konzulom, pa mu pritrčase čim su ga ugledali na pragu. „Ne sada“, reko ih odgurnuvši ih. „Ne danas.“ Ciceron prebaci kraj ogrtača preko ramena, priljubi bradu na grudi i žustrim korakom pođosmo niz brežuljak.

Hodali smo, rekao bih, skoro čitavu milju, presekli Forum i iz grada izašli kroz kapiju na reci. Nadošle vode Tibra brzo su proticale, boreći se sa žućkasto-mrkim vrtlozima i snažnim tokom. Napred, naspram Tibarske ade, usred pristana i dizalica brodogradilišta, videli smo uzavrelo mnoštvo. (Shvatićete, uzgred budi rečeno, koliko se davno sve ovo događalo – pre više od pola veka – kad vam kažem da Ada još nije mostovima bila povezana ni sa jednom obalom.) Kako smo se približavali, mnogi među prisutnima prepoznaše Cicerona i radoznalo se uskomešale dok su se razmicali da prođemo. Lanac legionara iz pristanišnog odreda čuvao je mesto događaja. Oktavije je čekao.

„Izvini što sam te uznemirio“, reče Oktavije rukujući se s mojim gospodarom. „Znam da si sigurno veoma zauzet pred svečano stupanje na dužnost.“

„Dragi moj Oktavije, uvek mi je i u svako doba zadovoljstvo da te vidim. Poznaješ mog sekretara Tirona?“

Oktavije me bez zanimanja okrznu pogledom. Premda ga danas pamte jedino kao Avgustovog oca, u to vreme je bio plebejski edil i slavljenik. Verovatno bi i sâm postao konzul

da nije prerano umro od groznice otprilike četiri godine nakon ovog susreta. Poveo nas je s vetra u jedno od velikih vojnih spremišta za čamce, gde je na ogromnim drvenim valjcima stajao kostur liburnijske lađe, ogoljene zarad popravke. Pored nje je na zemljanom podu ležalo nešto umotano u platno za jedra. Ne gubeći vreme ni na kakav uvod, Oktavije strgnu platno, ispod kojeg se ukaza nago telo dečaka.

Imao je, koliko pamtim, dvanaestak godina. Lice mu je bilo lepo i spokojno, nežno poput ženskog, s tragovima zlatne boje što mu je bleskala na nosu i obrazima, i komadom crvene trake uvezane u mokre smeđe kovrdže. Vrat mu je bio prerezan. Telo mu je bilo rasporeno sve do prepona i sva utroba izvađena. Nije se videla krv, već samo ta mračna duguljasta šupljina, nalik očišćenoj ribi, ispunjena rečnim muljem. Kako je Ciceron uspeo da posmatra prizor i ostane priseban ne znam, ali je progutao pljuvačku i nastavio da gleda. Najzad promuklim glasom izgovori: „Ovo je sramota.“

„I to nije sve“, reče Oktavije. Čučnuo je, obema rukama uzeo dečakovu glavu i okrenuo je ulevo. Kako se glava pomerala, duboka rana na vratu jezivo se otvarala i zatvarala, kao da predstavlja druga usta koja se trude da nas bezglasno upozore. Oktavije je ovo naizgled ravnodušno gledao, no on je, naravno, bio vojni čovek i nesumnjivo naviknut na ovakve prizore. Sklonio je kosu, otkrio duboki usek odmah iznad dečakovog desnog uva i pritisnuo ga palcem. „Vidiš li? Izgleda kao da je udaren otpozadi. Rekao bih čekićem.“

„Lice mu je obojeno. U kosu mu je upletena traka. Udaren je otpozadi čekićem“, ponavljao je Ciceron, sve sporije izgovarajući reči kako je shvatao kuda će ga zaključak odvesti. „A onda mu je grkljan prerezan. I najzad mu je... izvađena utroba.“

„Tačno“, reče Oktavije. „Mora da su njegove ubice htele da mu pregledaju drob. Bio je žrtva, ljudska žrtva.“

Na te reči, na tom hladnom zamračenom mestu, kosa mi se diže na glavi; znao sam da sam u prisustvu Zla – Zla kao opipljive sile, moćne poput munje.

Ciceron reče: „Znaš li ima li u gradu verskih skupina koje možda vrše ovakve grozotne obrede?“

„Nema. Tu su, naravno, uvek Gali, priča se da oni rade takve stvari. Ali trenutno ih u gradu nema mnogo, a oni koji su ovde lepo se ophode.“

„A ko je žrtva? Je li ga iko tražio?“

„To je drugi razlog zbog kojeg sam želeo da dođeš i lično pogledaš.“ Oktavije okrenu leš na trbuh. „U dnu leđa ima mali žig vlasnika, vidiš li? Oni koji su ga bacili možda su prevideli žig. *'C.Ant.M.f.C.n.'* 'Gaj Antonije, sin Marka, unuk Gaja.' Eto ti slavne porodice! Dečak je bio rob tvog kolege konzula Antonija Hibride.“ On ustade i obrisa ruke o platno za jedra, kojim ponovo prekri telo. „Šta želiš da uradiš?“

Ciceron je kao opčinjen zurio u žalosni zavežljaj na podu. „Ko zna za ovo?“

„Niko.“

„Hibrida?“

„Ne.“

„A ova svetina napolju?“

„Govorka se da je u pitanju nekakvo obredno ubistvo. Ti najbolje od svih znaš kakva je svetina. Pričaju da je to loše znamenje uoči tvog konzulata.“

„Možda su u pravu.“

„Ova zima nije laka. Bilo bi dobro umiriti ih. Mislio sam da bismo možda mogli obavestiti Kolegij sveštenika i zamoliti ih da obave nekakav obred očišćenja...“

„Ne, ne“, brzo ga prekide Ciceron i s mukom odvrti pogled s leša. „Bez sveštenika. Sveštenici će samo sve pogoršati.“

„Pa šta ćemo da radimo?“

„Nikom ništa ne pričaj. Spali leš što brže. Ne dozvoli da ga iko vidi. Pripreti svima koji su ga videli da ih čeka tamnica ili još gora kazna ukoliko otkriju pojedinosti.“

„A svetina?“

„Ti se postaraj za leš, a ja ću za svetinu.“

Oktavije slegnu ramenima. „Kako želiš.“ Nije delovao zabrinuto. Na dužnosti je trebalo da provede još samo jedan dan – pretpostavljam da mu je bilo drago što se rešio nevolje.

Ciceron priđe vratima i nekoliko puta udahnu duboko, pa mu se malo boje vrati u obraze. Gledao sam, kao i često dotad, kako zatim ispravlja ramena i navlači izraz samopouzdanja na lice. Izašao je i popeo se na naslaganu drvenu građu kako bi se obratio svetini.

„Narode Rima, uverio sam se da su mračne glasine koje kruže gradom netačne!“ Morao je da viče da bi nadjačao oštri vetar. „Idite kući svojim porodicama i nastavite da uživate u svečanostima!“

„Ali ja sam video leš!“, povika neki čovek. „Prineli su ljudsku žrtvu da bi na Republiku palo prokletstvo!“

Uzvik ponese ostale: „Na grad je bačena kletva!“ „Na konzula je bačena kletva!“ „Idite po sveštenike!“

Ciceron podiže ruke. „Jeste, leš je u strašnom stanju. Ali šta očekujete? Siroti momak je dugo bio u vodi. Ribe su gladne. Hrane se čime stignu. Želite li zaista da dovedem sveštenika? Šta da radi? Da baci kletvu na ribe? Da *blagoslovi* ribe?“ Nekoliko ljudi se zasmija. „Otkad se to Rimljani plaše *riba*? Idite kući. Uživajte. Prekosutra stiže nova godina i novi konzul, konzul koji će, budite sigurni, uvek voditi računa o vašem blagostanju!“

Nije to bila nikakva velika beseda po njegovim merilima, ali je postigla željeni cilj. Čak se začulo i nekoliko usklika odobravanja. Ciceron skoči na zemlju. Legionari nam napraviše put kroz narod i mi se hitro povukosmo prema gradu. Kad smo

bili blizu kapije, osvrnuh se. Svetina se već osipala i polazila u potragu za novom razonodom. Okrenuh se prema Ciceronu da mu čestitam na delotvornim rečima, ali on se nagnuo nad jarak duž puta i povraćao.

Takvo je bilo stanje u gradu uoči Ciceronovog konzulata – kovitlac gladi, glasina i briga; obogaljeni veterani i propali zemljoradnici prosjačili su na svakom uglu; raskalašne skupine pijanih mladića stvarale su nevolje dućandžijama; žene iz dobrih porodica otvoreno su prodavale svoja tela pred krčmama; iznenadni požari, silovite bure, noći bez mesečine, psi koji jedu s đubrišta; zanesenjaci, proroci, prosjaci, tuče. Pompej je i dalje zapovedao legijama na Istoku i u njegovom odsustvu mučno, promenljivo raspoloženje vrtložilo se po ulicama poput rečne magle i kod svakoga izazivalo nemir. Osećalo se da predstoji neki veliki događaj, ali nije bilo jasno šta bi to moglo biti. Govorilo se da novi tribuni rade sa Cezarom i Krasom na velikoj i tajnoj zamisli da se javno zemljište podeli gradskoj sirotinji. Ciceron je pokušao da o tome nešto više sazna, ali nije uspeo. Patriciji će se tome izvesno usprotiviti ma šta da je. Robe je bilo malo, stvarale su se zalihe hrane, prodavnice su zvrjale prazne. Čak su i zeleniši prestali da daju novac u zajam.

A što se tiče Ciceronovog kolege konzula Antonija Hibride – Antonija Polutana, Polučoveka, Poluzveri – on je bio i razuzdan i glup, kako je i priličilo čoveku koji se kandidovao za položaj u paru sa Ciceronovim zakletim neprijateljem Katilinom. I pored svega toga, svestan opasnosti s kojima će se suočiti i osećajući potrebu za saveznicima, Ciceron je ulagao velike napore da s Hibridom bude u dobrim odnosima. Nažalost, njegovi pokušaji nisu doveli ni do čega, a objasniću i zašto. Običaj je nalagao da dvojica izabranih konzula u oktobru izvlače žreb

kako bi odlučili koji će kojom provincijom upravljati u godini nakon konzulata. Hibrida, do grla u dugovima, namerio se na pobunjeničke ali unosne makedonske zemlje, gde se moglo steći ogromno bogatstvo. Na njegovu veliku žalost, međutim, izvukao je mirne pašnjake Ovostrane Galije, gde se ne mrda čak ni poljski miš. Makedoniju je izvukao Ciceron i kad je ishod objavljen u Senatu, na Hibridinom licu se ukazalo takvo dečje negodovanje i iznenađenje da su se svi prisutni u dvorani tresli od smeha. On i Ciceron od tada nisu razgovarali.

Ne čudi, dakle, što se Ciceron toliko mučio da sastavi pozdravni govor i što ga je – pošto smo se s reke vratili kući i kad je pokušao da nastavi s govorom što je trebalo da ja beležim – glas izdao. Zagledao bi se u daljinu s izrazom rasejanosti na licu i iznova se naglas pitao zašto je dečak ubijen na onakav način i je li značajna činjenica da je pripadao Hibridi. Složio se s Oktavijem – zločinci su najverovatnije Gali. Žrtvovanje ljudi izvesno je jedan od njihovih obreda. Poslao je poruku svome prijatelju Kvintu Fabiju Sangi, koji je bio glavni galski patron u Senatu, i u poverenju ga pitao je li takvo zverstvo moguće. Ali Sanga mu je za jedan sat poslao prilično ogorčeno pismo odgovarajući da naravno nije i da bi se Gali veoma uvredili kad bi izabrani konzul istrajavao u tako pogubnim nagađanjima. Ciceron je uzdahnuo, bacio pismo u stranu i pokušao da uhvati niti svojih misli. Ali nije uspevao da ih satka ni u šta iole smisleno i ubrzo nakon zalaska sunca ponovo je zatražio ogrtač i čizme.

Pretpostavljao sam da hoće da svrati u gradske vrtove nedaleko od kuće, kuda je često odlazio kad bi sastavljao govor. Ali kad smo stigli na vrh brega, umesto da skrene desno, nastavio je dalje prema Eskvilinskoj kapiji, i na svoje iznenađenje, shvativ da namerava da izađe izvan svetih granica i ode do mesta gde se spaljuju leševi, mesta koje je inače izbegavao po

svaku cenu. Prošli smo mimo nosača, koji su sa svojim ručnim kolicima čekali posao odmah iza kapije, i niskog zvaničnog stana krvnika, kome je, kao javnom dželat, bilo zabranjeno da živi unutar gradskih zidina. Najzad smo ušli u sveti Libitinin lug, prepun razgraktalih vrana, i prišli hramu. Tada je ovo bilo sedište Kolegija pogrebnikâ – mesto gde se moglo kupiti sve što treba za sahranu, od pribora za pomazanje tela do ležaja na kojem je leš spaljivan. Ciceron mi je zatražio nešto novca, pa prišao da razgovara sa sveštenikom. Pružio mu je kesu s novcem i dva službena oplakivača se pojaviše. Ciceron mi dade znak da priđem. „Stigli smo u pravi čas“, reče.

Kako čudno mora da smo izgledali dok smo u sumrak išli Eskvilinskim poljem jedan za drugim, napred oplakivači noseći ćupove s tamjanom, za njima izabrani konzul, a onda ja. Bili smo okruženi plamenim jezicima pogrebnih lomača, naricanjem žalobnika i nezdravim kâdom tamjana – jakim, ali ne dovoljno da bi prikrrio zadah sažižuće smrti. Oplakivači su nas povelili do javnog pališta, gde su leševi naslagani na kolica čekali da budu bačeni u vatru. Lišena odeće i obuće, ova tela za kojima niko nije tragao i u smrti su bila jednako siromašna kao i u životu. Jedino je telo ubijenog dečaka bilo prekriveno: prepoznao sam ga po pokrovu od platna za jedra u koje je sada bilo čvrsto ušiveno. Kad su ga dvojica poslužitelja bez napora bacili na gvozdenu rešetku, Ciceron povi glavu a unajmljeni oplakivači se dadoše u naročito bučno naricanje, nesumnjivo s nadom da će dobiti dobru napojnicu. Plamenovi suknuše i poviše se pod vetrom i sve se vrlo brzo završilo – dečak je otišao sudbini koja nas sve čeka.

Bio je to prizor koji nikad neću zaboraviti.

Izvesno najveća milost koju nam Providencija poklanja jeste naše nepoznavanje budućnosti. Zamislite da znamo ishod naših nada i namera, ili da možemo videti način na koji ćemo

umreti – kako bi nam upropašteni životi bili! Umesto toga, živimo u neukosti iz dana u dan, srećno kao životinje. Ali sve se na kraju mora pretvoriti u prah. Nijedno ljudsko biće, nijedan poredak, nijedno vreme nije neotporno na ovaj zakon; sve pod zvezdama će nestati; najtvrđa stena će se izlizati. Ništa neće istrajati osim reči.

I s ovim mislima i obnovljenom nadom da ću poživeti dovoljno dugo da obavim ovaj zadatak, sada ću ispričati izuzetnu pripovest o godini u kojoj je Ciceron bio na dužnosti konzula Rimske republike i onome što mu se dogodilo u naredne četiri godine – u razdoblju koje mi smrtnici nazivamo lustrum, ali koje je za bogove tek puki treptaj oka.